

Prof. dr hab. Zbigniew Kobyliński
Instytut Archeologii
Wydział Nauk Historycznych
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Warszawa, 31 stycznia 2022 r.

**Recenzja osiągnięć naukowych
dr. Jacka Bojarskiego
w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego
w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie archeologia,
prowadzonym przez Radę Dyscypliny Archeologia
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu**

Podstawy formalno-prawne sporządzenia recenzji

Podstawę prawną sporządzenia recenzji stanowi Uchwała nr 13 Rady Dyscypliny Archeologia Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 16 listopada 2021 r. w sprawie powołania komisji habilitacyjnej w postępowaniu dra Jacka Bojarskiego, powołująca mnie na recenzenta w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie archeologia dr. Jackowi Bojarskiemu.

Recenzję sporządziłem w oparciu o wymagania prawne zawarte w art. 219 *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. Stwierdzam, iż dokumentację wraz z pismem Przewodniczącego Rady Dyscypliny Archeologia UMK – prof. dr. hab. Wojciecha Chudziaka z dnia 30.11.2021 odebrałem w dniu 9 grudnia 2021 r.

i obejmuje ona:

1. monografię autorstwa dr. Jacka Bojarskiego zatytułowaną *Obrzędowość pogrzebowa w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej we wczesnym średniowieczu* [611 stron], opublikowaną w 2020 r. nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu jako tom 9 serii *Mons Sancti Laurenti*, wskazaną przez dr. Jacka Bojarskiego jako osiągnięcie naukowe wynikające z art. 219 ust. 1 pkt. 2 *Ustawy z dn. 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*;
2. Autoreferat dr. Jacka Bojarskiego;

3. Wykaz osiągnięć naukowych dr. Jacka Bojarskiego, stanowiących znaczny wkład w rozwój dyscypliny archeologia;
4. Elektroniczne kopie sześciu artykułów autorstwa lub współautorstwa dr. Jacka Bojarskiego, opublikowanych w latach 2016–2021.

Jednocześnie oświadczam, iż nie jestem współautorem żadnej z publikacji, ani recenzentem w procesach wydawniczych publikacji przedłożonych mi do recenzji.

Przedstawienie podstawowych danych o kandydacie

Dr Jacek Bojarski, ur. 9 czerwca 1967 r., uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie archeologii, nadany Uchwałą Rady Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 13 czerwca 2006 roku, na podstawie rozprawy doktorskiej zatytułowanej *Wczesnośredniowieczny mikroregion osadniczy w Napolu na ziemi chełmińskiej. Wytwórczość garncarska jako źródło poznania lokalnych procesów kulturowych*, której promotorem był prof. dr hab. Wojciech Chudziak, a recenzentami prof. dr hab. Andrzej Buko i prof. dr hab. Jerzy Olczak.

Od początku swojej kariery zawodowej Jacek Bojarski związany był, i jest nadal, z Instytutem Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu: w roku 1992 zatrudniony został w tej placówce w charakterze pracownika technicznego, następnie w latach 1993–2006 był zatrudniony na stanowisku wykładowcy, a po uzyskaniu stopnia doktora w roku 2006 zatrudniony został na stanowisku adiunkta, które to stanowisko piastuje do chwili obecnej.

O ile mi wiadomo, dr Jacek Bojarski nie ubiegał się uprzednio o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Przedstawienie informacji o ocenianych osiągnięciach naukowych

Tytuł osiągnięcia naukowego stanowiącego podstawę ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitacyjnego: *Obrzędowość pogrzebowa w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej we wczesnym średniowieczu*

Dane naukometryczne

Sumaryczny wskaźnik Impact Factor publikacji dr. Jacka Bojarskiego wynosi 1,862 (zgodnie z informacją podaną przez dr. Jacka Bojarskiego we wniosku).

Sumaryczna punktacja ministerialna publikacji dr. Jacka Bojarskiego wynosi zgodnie z informacją podaną przez kandydata 624 pkt.

Liczba cytowań publikacji dr. Jacka Bojarskiego opublikowanych po uzyskaniu przez niego stopnia doktora wynosi 41 według wyliczeń programu Publish or Perish 6 na podstawie danych Google Scholar z dnia 9 stycznia 2022.

Indeks Hirscha dla publikacji dr. Jacka Bojarskiego według wyliczeń programu Publish or Perish 6 na podstawie danych Google Scholar z dnia 9 stycznia 2022 wynosi 4.

Informacja o publikacjach dr. Jacka Bojarskiego po uzyskaniu stopnia doktora

Po uzyskaniu stopnia doktorskiego dr. Jacek Bojarski opublikował obszerną monografię *Wczesnośredniowieczny mikroregion osadniczy w Napolu na ziemi chełmińskiej. Wytwórczość garncarska jako źródło poznania lokalnych procesów osadniczych* (Toruń 2012). Abstrahując od jej znacznej wartości naukowej (poświadczonej recenzją wydawniczą prof. dr. hab. Sławomira Moździocha), trzeba zauważyć, że jest to zasadniczo rozprawa doktorska autora (zapewne przerezegowana i zaktualizowana) – nie może zatem niestety być brana pod uwagę w toczącym się obecnie postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Łącznie po uzyskaniu doktoratu, w latach 2006–2020 dr. Jacek Bojarski opublikował znaczną liczbę, bo aż 54 artykuły naukowe w czasopiśmie i rozdziały w redagowanych publikacjach zbiorowych, z czego jednak jedynie 12 stanowi publikacje, w których dr. Jacek Bojarski jest jedynym autorem (w tej grupie publikacji bez wątpienia na uwagę zasługuje obszerne i wartościowe stadium źródłoznawcze dotyczące ceramiki wczesnośredniowiecznej: *Badania nad morfologią i stylistyką wczesnośredniowiecznych naczyń ceramicznych z Napolu na ziemi chełmińskiej (Acta Universitatis Nicolai Copernici, Archeologia, t. 32, 2012, s. 291–364)*, stanowiące jednak rezultat prac autora nad rozprawą doktorską, a zatem nie powinno być brane pod uwagę przy rozprzywaniu wniosku o nadanie stopnia doktora habilitowanego), a w przypadku pozostałych 42 publikacji był on współautorem wraz z jednym, dwoma, trzema, czterema, pięcioma, sześcioma, siedmioma lub ośmioma innymi autorami, a udział dr. Jacka Bojarskiego w tych publikacjach określony

został przez niego jako wynoszący od 10 do 75%, w tym w trzech przypadkach było to 10%, w trzech – 15%, w czterech – 20%, w jedenastu – 25%, w dwóch – 40%, w piętnastu – 50% i w dwóch – 75%; w dwóch przypadkach nie określono stopnia udziału autorskiego dr. Jacka Bojarskiego. Gdybyśmy potraktowali czysto statystycznie te podane przez kandydata dane dotyczące jego udziału w publikacjach zbiorowych, to możnaby stwierdzić, że udział ten odpowiada co najmniej 14 samodzielnych artykułom naukowym. Dodatkowo, w materiałach dostarczonych na zewnętrznym nośniku elektronicznym znalazła się jeszcze jedna samodzielna publikacja kandydata (nie uwzględniona w wykazie osiągnięć naukowych stanowiącym załącznik do wniosku o nadanie stopnia doktora habilitowanego) z roku 2021. Sumując te dane możnaby powiedzieć, że publikowany dorobek kandydata z okresu 15 lat pomiędzy rokiem 2006 a 2021 odpowiada co najmniej 27 samodzielnych artykułom naukowym.

Wymienione wyżej publikacje dr. Jacka Bojarskiego mają zróżnicowaną objętość – od kilku do kilkudziesięciu stron druku (wyjątkiem jest tu liczący niemal 500 stron druku katalog źródeł w publikacji *Pozostałości wczesnośredniowiecznego osadnictwa w strefie przebiegu autostrady A-1 w województwie kujawsko-pomorskim (byłe województwo bydgoskie). Katalog źródeł archeologicznych z 2008 r.*, opracowany wspólnie z sześcioma innymi autorami – i niekiedy stanowią rozdziały w tej samej publikacji zbiorowej, np. dziesięć z publikacji to rozdziały zawarte w książce *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Kafdusie (stanowisko 4)*, wydanej w roku 2010 pod redakcją W. Chudziaka. Kilkanaście spośród artykułów autorstwa lub współautorstwa kandydata to sprawozdania z badań wykopaliskowych, bądź wstępne opracowania ich wyników, w tym również publikacje w materiałach pokonferencyjnych. Artykuły autorstwa lub współautorstwa dr. Jacka Bojarskiego opublikowane zostały w następujących periodykach: *Acta Archaeologica Pomorania*, *Acta Universitatis Nicolai Copernici – Archeologia*, *Annals of Human Biology*, *Archaeologia Historica Polona*, *HOMO: Journal of Comparative Human Biology*, *Lubuskie Zeszyty Konserwatorskie*, *Pomorania Antiqua*, *Przegląd Archeologiczny*, *Sprawozdania Archeologiczne*, *Światowit* i *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne*.

Grono osób, z którymi dr Jacek Bojarski współpracował przy wymienionych wyżej publikacjach jest liczne i obejmuje aż 36 autorów. Z wieloma z nich dr Jacek Bojarski współpracował jedynie jeden raz, ale z niektórymi autorami jego współpracę można określić jako stałą i intensywną (np. aż 33 publikacje przygotował we współpracy z Wojciechem

Chudziakiem, a 17 – we współpracy z Marcinem Weinkaufem). Umiejętność pracy zespołowej nie umniejsza oczywiście osiągnięć naukowych dr. Jacka Bojarskiego, utrudnia jednak w pewnym stopniu ich obiektywną ocenę. Jak można sądzić na podstawie dostarczonych przez kandydata informacji, w ramach powstawania współautorskich publikacji w kilkunastu przypadkach ogrywał on rolę bardzo istotną, a w kilku zapewne nawet wiodącą.

Zwraca jednak uwagę fakt, że spośród publikacji dr. Jacka Bojarskiego z lat 2006–2020 niestety jedynie dwa krótkie artykuły opublikowane zostały w obcym języku, i to oba dotyczą problematyki paleobiologicznej, a nie ściśle archeologicznej, a dr Jacek Bojarski był w ich przypadku uczestnikiem większego zespołu autorskiego, którego liderem był biolog molekularny dr Tomasz Płoszaj. Są to mianowicie artykuły: Płoszaj T., Jędrychowska-Dańska K., Masłowska A., Kozłowski T., Chudziak W., Bojarski J., Robaszkiewicz A., Witas H. W., 2016, Analysis of medieval mtDNA from Napole cemetery provides new insights into the early history of Polish state, *Annals of Human Biology*, vol. 44, nr 1, s. 91–94 (wkład dr. Jacka Bojarskiego został przez niego w tym przypadku określony jako 15%) oraz Płoszaj T., Jędrychowska-Dańska K., Zamerska A., Lewandowska M., Bojarski J., Chudziak W., Drozd-Lipińska A., Robaszkiewicz A., Witas H., 2020, Analysis of maternal lineage in medieval population from Kałdus provides new insights into the early history of the Polish state, *HOMO: Journal of Comparative Human Biology*, vol. 71/1. s. 43–50 (wkład dr. Jacka Bojarskiego został przez niego w tym przypadku określony jako 10%). Brak również niemal całkowicie publikacji, które świadczyłyby o współpracy międzynarodowej kandydata, poza jednym artykułem, którego współautorką jest Laurie Reitsema z Gruzji (pracująca na uniwersytecie stanu Ohio w USA). Ten wynikający z załącznika bibliograficznego do wniosku kandydata obraz badacza ograniczającego swoją aktywność wyłącznie do polskiego środowiska naukowego zmienia nieco najnowsza publikacja dr. Jacka Bojarskiego, dołączona w formie pliku pdf do materiałów znajdujących na zewnętrznym nośniku elektronicznym, dostarczoną mi wraz z pozostałą dokumentacją. Jest to mianowicie samodzielny artykuł kandydata, opublikowany przez niego w języku angielskim w pracy zbiorowej (której współredaktorem jest także dr Jacek Bojarski), wydanej przez renomowane wydawnictwo Brill w roku 2021 (J. Bojarski, Ethnic or cultural identity? The problem of elite burials in Early Medieval cemeteries of the Chełmno-Dobrzyń Zone, [w:] B. Dybaś i J. Bojarski (red.), *Gruppenidentitäten in Ostmitteleuropa*).

Informacja o kontaktach międzynarodowych kandydata oraz o jego dorobku organizacyjnym i dydaktycznym

W roku 2000 kandydat odbył miesięczny naukowy pobyt w Hamburgu, umożliwiony dzięki uzyskaniu przez niego stypendium Fundacji Marion Dönhoff. W innym miejscu dostarczonej dokumentacji kandydat wspomina także o krótkich wyjazdach naukowych do Wilna w roku 2005, do Uppsali, Kopenhagi i Haithabu w roku 2012 oraz do Mikulčic i Uherskego Hradišta w roku 2017.

Po uzyskaniu stopnia doktora, dr Jacek Bojarski w latach 2006–2020 wzięły czynny udział w imponującej liczbie 26 konferencji naukowych, wygłaszając komunikaty i referaty własne lub przygotowane we współpracy z innymi autorami. Wiele z tych konferencji miało jedynie regionalny zasięg i sprawozdawczy charakter, ale cztery miały zasięg międzynarodowy, w tym jedna odbywała się zagranicą.

Jeśli chodzi o realizowane przez dr. Jacka Bojarskiego projekty badawcze, to kierował on dwoma dofinansowywanymi przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego jednorocznymi projektami dotyczącymi badań zespołu osadniczego w Kałdusie w woj. kujawsko-pomorskim w roku 2007 i 2011, a ponadto był wykonawcą w kierowanych przez Wojciecha Chudziaka projektach NCN dotyczących tego samego zespołu w latach 2007–2010 i 2011–2015. Brał także udział w realizacji kierowanych przez Wojciecha Chudziaka projektów finansowanych przez Narodowy Fundusz Rozwoju Humanistyki: *Atlas grodów wczesnośredniowiecznych z obszaru Polski* (w latach 2014–2017) i *Człowiek na Pograniczu – Systemy komunikacji interregionalnej i ich infrastruktura transferowa na Niziu Polskim we wczesnym średniowieczu. Ziemia lubuska, Pomorze Środkowe, ziemia chełmińska, świecka, wschodnia Wielkopolska. Studia porównawcze* (w latach 2015–2020), a także w realizacji kierowanego przez Krzysztofa Mikulskiego, finansowanego przez NCN, projektu *Rozwój przestrzenny Torunia do początku XIX w. (z uwzględnieniem środowiska naturalnego i osadnictwa przedlokacyjnego)* (w latach 2011–2014). Jak można sądzić na podstawie dostarczonych przez kandydata informacji, odgrywał on w realizacji tych projektów istotną, chociaż nie wiodącą rolę.

Dr Jacek Bojarski przejawiał w okresie po uzyskaniu stopnia doktorskiego ożywioną działalność w zakresie archeologii terenowej, kierując pracami wykopaliskowymi na 19 stanowiskach, przede wszystkim osadach, cmentarzyskach i grodziskach wczesnośredniowiecznych na terenie województwa kujawsko-pomorskiego.

Osiągnięcia dydaktyczne, organizacyjne i popularyzujące naukę dr. Jacka Bojarskiego nie są imponujące, jednak warto podkreślić, że prowadzi on na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu od wielu lat zajęcia dydaktyczne o charakterze konsersatoryjnym i ćwiczeniowym w zakresie tematyki wczesnego średniowiecza archeologii Polski i Słowiańszczyzny oraz wykłady z kilku przedmiotów w ramach archeologii wczesnego średniowiecza i specjalizacji w zakresie badań osadniczych, badań nad garncarstwem oraz problematyką funeralną. Ponadto, po uzyskaniu stopnia doktora kilkakrotnie wygłaszał wykłady popularnonaukowe, angażował się w organizację imprez popularyzujących archeologię i wiedzę o średniowieczu, brał też udział w przygotowaniu dwóch muzealnych wystaw archeologicznych.

Konkludując, dorobek dydaktyczny i organizacyjny dr. Jacka Bojarskiego oceniam pozytywnie.

Podsumowując dorobek dr. Jacka Bojarskiego można stwierdzić, że jest to przykład wartościowego, solidnego i obszernego dorobku badacza regionalisty – archeologa o zacięciu terenowym i wyraźnie sprecyzowanych zainteresowaniach chronologicznych. Dorobek ten, pomimo wysokiej oceny osiągniętego przez autora znawstwa przedmiotu, cechuje jednak wyraźne ograniczenie jeśli chodzi o zakres geograficzny i chronologiczny, brak szerszego niż tylko regionalne ujmowania badanych zjawisk oraz brak szerszej współpracy międzynarodowej. Nie jest to absolutnie wadą w przypadku badacza, który widzi swoją rolę właśnie w poznawaniu historii regionalnej – tego rodzaju podejście do badań historycznych jest bowiem oczywiście nie tylko możliwe, ale także ze wszech miar pożądane i potrzebne, jednak samo w sobie nie uzasadniałoby ono jeszcze pozytywnej konkluzji w kwestii wniosku o nadanie kandydatowi stopnia doktora habilitowanego, w przypadku którego oczekiwać należy rozległości ujęć historycznych, umiejętności syntez i generalizacji oraz zdolności rekonstruowania szerszych zjawisk społeczno-kulturowych. W tej sytuacji na ocenę wniosku kandydata zasadniczy wpływ musi mieć ocena monografii wskazanej przez niego jako najważniejsze osiągnięcie naukowe, a mianowicie książki *Obrzędowość pogrzebowa w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej we wczesnym średniowieczu*.

Ocena osiągnięcia naukowego wskazanego przez kandydata jako podstawa wniosku o nadanie stopnia doktora habilitowanego

Rozprawa *Obrzędowość pogrzebowa w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej we wczesnym średniowieczu* składa się z sześciu rozdziałów o bardzo zróżnicowanej objętości, a mianowicie ze *Wstępu* (50 stron druku); rozdziału zatytułowanego *Stan badań nad wczesnośredniowiecznymi zwyczajami funeralnymi Słowian północno-zachodnich* (22,5 stron druku); rozdziału zatytułowanego *Stan badań nad cmentarzyskami w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej* (79,5 stron druku); rozdziału zatytułowanego *Cmentarzyska jako źródła poznania zwyczajów pogrzebowych* (253 strony druku); rozdziału zatytułowanego *Zmiany w obrzędowości pogrzebowej w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej na przestrzeni wczesnego średniowiecza* (16,5 strony druku) oraz *Podsumowania* (3,5 strony druku). Rozprawę uzupełniają: streszczenie w języku angielskim, wykaz cytowanej literatury, spis stanowisk archeologicznych wchodzących w skład zespołów osadniczych związanych z cmentarzyskami omawianymi w pracy, aneks – katalog źródeł (autorstwa sześciu autorów, z których jednym jest dr Jacek Bojarski) oraz obszerna część ilustracyjna, obejmująca plany cmentarzysk, tablice z planami grobów i elementami ich wyposażenia oraz fotografie grobów wykonane podczas badań wykopaliskowych.

Przystępując do omówienia tej rozprawy warto zwrócić uwagę na niezbyt szczęśliwe decyzje autora w kwestii nadania poszczególnym rozdziałom tytułów (co oczywiście nie wpływa na ocenę zawartości merytorycznej tych rozdziałów). Część zatytułowana *Wstęp* to bardzo ważny rozdział omawiający podstawy ustalania chronologii analizowanych przez autora cmentarzysk oraz poszczególnych grobów odkrytych w ich obrębie. Rozdział zatytułowany *Stan badań nad wczesnośredniowiecznymi zwyczajami funeralnymi Słowian północno-zachodnich* nie przedstawia stanu badań, ale autorską rekonstrukcję wierzeń eschatologicznych Słowian we wczesnym średniowieczu w czasach pogańskich i po przyjęciu chrześcijaństwa oraz przegląd wynikających z tych wierzeń zwyczajów pogrzebowych; zawartość tego rozdziału nie ogranicza się przy tym wcale do Słowian północno-zachodnich, ponieważ autor wielokrotnie wykorzystuje informacji pochodzące np. z wczesnośredniowiecznej Rusi. Również tytuł kolejnego rozdziału: *Stan badań nad cmentarzyskami w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej* powinien zostać uzupełniony przynajmniej o określenie „wczesnośredniowiecznymi” – nie chodzi tu bowiem przecież oczywiście o wszystkie cmentarzyska, a jedynie te, które zawierają groby z okresu wczesnego

średniowiecza. Zbyt ogólny jest też tytuł kolejnego rozdziału (*Cmentarzyska jako źródła poznania zwyczajów pogrzebowych*), który powinien zostać doprecyzowany chronologicznie i geograficznie. I wreszcie tytuł kolejnego rozdziału (*Zmiany w obrzędowości pogrzebowej w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej na przestrzeni wczesnego średniowiecza*) zawiera niepoprawne wyrażenie „przestrzeń wczesnego średniowiecza”, które powinno być zastąpione sformułowaniem „w ciągu” czy po prostu „w czasie”.

Pomijając te niezręczności, należy stwierdzić, że lektura pracy *Obrzędowość pogrzebowa w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej we wczesnym średniowieczu* ukazuje jej autora jako dojrzałego badacza, zdolnego nie tylko do prowadzenia szczegółowych analiz źródeł archeologicznych, ale także do dokonania ich syntezy, z wykorzystaniem szerokiego tła historycznego. Taki syntetyczny charakter mają w omawianej pracy przede wszystkim rozdziały 2 (*Stan badań nad wczesnośredniowiecznymi zwyczajami funeralnymi Słowian północno-zachodnich*) i 5 (*Zmiany w obrzędowości pogrzebowej w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej na przestrzeni wczesnego średniowiecza*), chociaż również i te rozdziały, które poświęcone są szczegółowym analizom źródeł archeologicznych, zawierają elementy syntez historycznych.

W rozdziale 1, zatytułowanym *Wstęp*, autor obszernie przedstawia podstawy ustalania chronologii poszczególnych analizowanych grobów i całych cmentarzysk z regionu chełmińsko-dobrzyńskiego, między innymi dokonując wartościowego omówienia klasyfikacji różnych kategorii znalezisk archeologicznych, takich jak np. kabłączki skroniowe, pierścionki, paciorki, elementy uzbrojenia czy monety, i ich uporządkowania chronologicznego.

Rozdział 2, zatytułowany *Stan badań nad wczesnośredniowiecznymi zwyczajami funeralnymi Słowian północno-zachodnich* zawiera próbę rekonstrukcji eschatologii Słowiańszczyzny u schyłku fazy pogańskiej i w początkach chrześcijaństwa, opartą przede wszystkim na analizie źródeł historycznych. Abstrahując od tego, że ze względu na szczupłość źródeł pisanych i ich pochodzenie z czasów już chrześcijańskich, każda tego rodzaju próba musi z konieczności stanowić w jakiejś mierze autorską wizję o nieznannej relacji w stosunku do minionej i niestety niepoznawalnej sfery duchowej tych czasów, trzeba zauważyć, że dr Jacek Bojarski stworzył w tym rozdziale obraz interesujący i przekonujący, dzięki trafnemu, choć niekiedy może zbyt mało krytycznemu odwołaniu się do literatury przedmiotu. Ważne i wartościowe w tym rozdziale są także rozważania na temat możliwości identyfikacji w

materiale archeologicznym pochówków, które powinny być uznane za chrześcijańskie (s. 83–85).

W rozdziale 3 (*Stan badań nad cmentarzyskami w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej*) uzyskujemy informacje o podstawie źródłowej pracy. Znajdujemy tu opis poszczególnych cmentarzysk analizowanych przez autora oraz tabelaryczne zestawienia najważniejszych informacji o poszczególnych grobach.

Zasadniczą część książki stanowi rozdział 4 (*Cmentarzyska jako źródła poznania zwyczajów pogrzebowych*). Znajdują się tu wnikliwe analizy zarówno cech całych cmentarzysk, jak i poszczególnych grobów. Na 253 stronach druku *in folio* autor analizuje topografię cmentarzysk i ich wielkość, rozplanowanie i układ grobów w obrębie cmentarzysk, a następnie – przechodząc do analizy grobów – wielkość i orientację jam grobowych, rodzaj konstrukcji grobowych, sposób ułożenia zmarłych w grobach i wreszcie ilość, rodzaj i sposób rozmieszczenia elementów materialnego wyposażenia zmarłych. W tym obszernym rozdziale autor nie ogranicza się jednak tylko do szczegółowego opisu i analizy źródeł archeologicznych, ale w wielu miejscach przywołuje także szerokie tło porównawcze, oferując czytelnikowi kompetentne podsumowania i dyskusje możliwych wyjaśnień ważnych zagadnień, takich jak na przykład kwestia orientacji ułożenia zmarłych w grobach, zagadnienie pochówków nietypowych, pochówków wspólnych, czy przyczyny zróżnicowania sposobów wyposażania zmarłych. Rozdział ten zawiera liczne zestawienia tabelaryczne, diagramy oraz opracowania kartograficzne. Można jedynie żałować, że szukając wyjaśnienia zróżnicowania form obrządku pogrzebowego i dysponując bogatym zestawem dobrze udokumentowanych źródeł archeologicznych, autor nie podjął próby przeprowadzenia statystycznych analiz wielowymiarowych, takich jak np. analiza czynnikowa czy analiza korespondencji, w których jednocześnie można byłoby analizować wiele cech grobów jednocześnie. Być może pozwoliłoby to wykryć związki pomiędzy różnymi cechami grobów i ustalić, które z tych cech, analizowanych zwykle odrębnie, mają rzeczywistą wartość diagnostyczną przy klasyfikacji całego zbioru. Trzeba jednak zauważyć, że omawiana praca daje możliwość dokonania takich analiz w przyszłości przez innych badaczy, prezentuje bowiem szczegółowe tabele danych opisujących poszczególne groby.

Inna uwaga, która nasuwa się w czasie lektury tego rozdziału dotyczy dyskusyjnego charakteru niektórych wniosków, które mogłyby zostać zweryfikowane lub sfalsyfikowane, gdyby autor dysponował wynikami możliwych obecnie do przeprowadzenia analiz DNA

szkieletów z poszczególnych grobów. Wyjaśniłyby się wówczas kwestie, które autor w omawianej pracy musiał przedstawiać w formie alternatywnych hipotez, np. te które dotyczyły charakteru związków pokrewieństwa pomiędzy osobami pochowanymi obok siebie na cmentarzysku. Trzeba jednak podkreślić, że sam autor zdaje sobie sprawę z tego niedostatku swojej pracy, czemu daje wyraz np. na s. 298.

Rozdział 5 (*Zmiany obrzędowości pogrzebowej w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej na przestrzeni wczesnego średniowiecza*) to bardzo interesująca próba powiązania wyników analiz dokonanych w poprzednim rozdziale z wydarzeniami politycznymi z czasów formowania się i umacniania władzy państwowej Piastów. W tym może nieco zbyt krótkim rozdziale autor przedstawia dojrzałą i interesującą narrację historyczną, wychodząc daleko poza analizę obrządku pogrzebowego z regionu chełmińsko-dobrzyńskiego. Za najważniejsze ustalenie autora uznać należy chyba wieloetniczny skład społeczeństwa zamieszkującego teren dzisiejszej Polski przed uformowaniem się pierwszego państwa i udział obcych przybyszów w tworzeniu elit stanowiących bazę władzy ponadplemiennej. Cieszy również wyrażona przez autora świadomość tego, że etniczność we wczesnym średniowieczu nie była uwarunkowana biologicznie, lecz mogła być zmienna i negocjowana w drodze dokonywania indywidualnych wyborów (zwl. s. 432 książki).

Zasadniczą część książki kończy trzystronicowe podsumowanie wniosków.

Treść omawianej pracy jest zbyt bogata, aby można było w tym miejscu ją szerzej omówić, czy też aby podjąć dyskusję z wyrażanymi w niej poglądami; nie to zresztą jest zadaniem recenzenta wniosku o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Trzeba natomiast stwierdzić, że nawet jeśli niektóre z twierdzeń autora mogą mieć charakter dyskusyjny, czy też jeśli można byłoby zaproponować alternatywne wyjaśnienia omawianych przez autora zjawisk (dotyczy to np. referowanych przez autora poglądów na temat możliwości interpretacji podwójnych pochówków mężczyzny i kobiety jako dowodów na praktykowanie obrzędu typu *sati*, czy „pośmiertnych zaślubin”, przez Słowian Zachodnich, na co jakoby dowodem miałby być przekaz Ibn Fadlana dotyczący pogrzebu Rusa w łodzi, s. 296), to nie ma wątpliwości, że omawiana praca wykazuje wysokie kompetencje naukowe autora i jego zdolność do umiejętnego łączenia wyników szczegółowych analiz źródłowych z rozległą wiedzą historyczną i znajomością literatury przedmiotu.

Warto podkreślić, że autor pracy w wielu miejscach wykazuje się słusznie wysokim stopniem krytycyzmu w stosunku do dotychczasowej literatury przedmiotu i ugruntowanych

w niej opinii. Dotyczy to np. kwestii tzw. „pochówków wampirycznych”, czyli pochówków nietypowych, w odniesieniu do których autor przedstawia szereg alternatywnych wyjaśnień, niekoniecznie odwołujących się do obawy przed powrotem zmarłego do świata żywych w postaci demona czy wampira (s. 273–295), czy też kwestii interpretacji wyposażenia grobów w kategoriach odwołujących się jedynie do „bogactwa” zmarłego, rozumianego zazwyczaj wyłącznie w kategoriach posiadania przez niego dóbr materialnych (zwłaszcza s. 320–321).

Trzeba zwrócić uwagę na wartościowe zestawienia tabelaryczne i opracowania kartograficzne zawarte w rozdziałach 1, 3 i 4, prezentujące szczegółowe plany analizowanych cmentarzysk, z zaznaczeniem rozmieszczenia różnych charakterystycznych elementów obrządku pogrzebowego. Niestety jednak, trzeba też zwrócić uwagę, że plany te – opublikowane w zbyt małym formacie (na co zapewne autor nie miał decydującego wpływu) – są w wielu przypadkach niezbyt czytelne i nie pozwalają zainteresowanemu czytelnikowi na dokonanie własnych analiz przestrzennych czy na weryfikację twierdzeń autora pracy.

Wykaz cytowanej literatury wykazuje bardzo dobrą znajomość autora literatury naukowej, głównie polskojęzycznej, chociaż wykorzystane zostały także publikacje w języku angielskim, niemieckim, rosyjskim, białoruskim i czeskim.

Korekta książki jest staranna i błędy drukarskie czy gramatyczne są bardzo nieliczne. Jakość materiału ilustracyjnego jest wysoka.

Podsumowując, w mojej opinii monografia pt. *Obrzędowość pogrzebowa w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej we wczesnym średniowieczu* autorstwa dr. Jacka Bojarskiego spełnia wymagania ustawowe stawiane osiągnięciu naukowemu, wynikające z art. 219 ust. 1 pkt. 2 Ustawy z dn. 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. Po zapoznaniu się z treściami w niej zawartymi stwierdzam, że wnosi ona znaczny wkład w rozwój dyscypliny archeologia.

Konkluzja

1. Przedstawione do oceny osiągnięcie naukowe – dzieło opublikowane w całości pt.

Obrzędowość pogrzebowa w strefie chełmińsko-dobrzyńskiej we wczesnym średniowieczu, opublikowane w 2020 r., autorstwa dr. Jacka Bojarskiego w mojej opinii wnosi znaczny wkład w rozwój dyscypliny archeologia w myśl art. 219 ust. 1 pkt. 2 lit. a Ustawy z dn. 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*;

2. Aktywność naukowa dr. Jacka Bojarskiego realizowana w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej, spełnia w wystarczającym stopniu kryterium istotnej aktywności naukowej w rozumieniu art. 219 ust. 1 pkt. 3 *Ustawy z dn. 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*.

W związku z powyższym **wyrażam pozytywną opinię w sprawie nadania dr. Jackowi Bojarskiemu stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie archeologia.**

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Z. M. J.', written in a cursive style.

